

verschillende Acronicta's dan goed te vinden. Eik levert *Apoda limacodes* (Slakrups), *Cyclophora punctaria* (Gestippelde oogspanner), *Electropaes corylata* (Kleine wortelhoutspanner), *Ptilodon capucina* (Kroonvogeltje) etc. op . Verder is het een leuke tijd om dennen te kloppen: *Sphinx pinastria* (Dennenpijlstaart), *Bupalus piniaria* (Dennenspanner), *Macaria liturata* (Gerimpelde spanner), *Hylaea fasciaria* (Rode dennenspanner) zullen we dan wel vinden. Op berken kunnen we de verschillende eenstaarten vinden en *Cyclophora albipunctata* (Berkenoogspanner). Op de hei kunnen we rupsen vinden van *Ematurga atomaria* (Gewone heispanner), *Pachynemia hippocastanaria* (Grijze heispanner), *Lasiocampa quercus* (Hageheld) etc. Daarnaast zullen daar *Philudoria potatoaria* (Rietvink) en *Arctia caja* (Grote beer) wel aanwezig zijn, zie foto's op blzd. 18. Leuk is om ook schapenzurig af te speuren voor rupsen van onder meer *Lythria cruentaria* (Zuringspanner). Bij de parkeerplaats kunnen we de brandnetels ook eens voorzichtig uitkloppen en dan kunnen we rupsen vinden van *Diachrysis chrystis* (Koperuil), *Hypena proboscidalis* (Bruine snuituil), de beide *Abrostola*'s (brandnetelkapje) en diverse andere uiltjes....

Ook voor de bladmijnliefebbers zal er genoeg te vinden zijn.

Afhankelijk van de weersomstandigheden gaan we 's avonds de vlinderlakens opstellen. In het excursiegebied zijn geschikte plekken om het aggregaat en vlinderlampen op te stellen, voor een aantal plaatsen is hiervoor toestemming verleend door Natuurmonumenten.

Meer informatie eventueel over het Compagnonsveld en de uitkijktoren:

<http://fochtelooerveen.info/herinrichting.php>

<http://fochtelooerveen.info/uitkijktoren.php>

Contactpersoon Anneke van der Veen, tel. 0594-659791 (middagexcursie en avondexcursie)

Judith Bouma, tel. 0516-588263 (middagexcursie)

Inventarisatie nachtvlinders Lauswolt Gerrit Tuinstra

Inleiding

In dit artikeltje beschrijf ik de inventarisatie van nachtvlinders, die ik vorig jaar uitgevoerd heb in het gebied waarin de golfbanen van de Golf- en Countryclub Lauswolt liggen. Het doel van de inventarisatie was om wat meer te weten te komen in de soorten nachtvlinders die in het gebied aanwezig zijn. Ik heb in de afgelopen jaren op diverse plekken in de Beetsterzwaagse bos- en natuurterreinen gekeken naar nachtvlinders, maar nog nooit specifiek in het gebied van de golfbanen. Het gebied is goed toegankelijk door de brede zandpaden die er liggen. In het vroege voorjaar van 2013 kreeg ik toestemming van de golfclub om er 's nachts met licht te inventariseren en er met de auto in te kunnen. En dat laatste is wel ideaal als het gaat om grote afstanden die anders met de kruiwagen afgelegd zouden moeten worden.

Het gebied waarin ik actief geweest ben strekt zich uit van Hotel Lauswolt en het clubhuis van de golfclub, tot aan het Koningsdiep of Ald Djip. In het gebied liggen diverse golfbanen, met name van noord naar zuid gelegen. Rond de banen liggen verspreid stukken met een heidevegetatie en/of grazige en kruidenrijke vegetaties. Daarnaast bestaat het gebied vooral uit bos, zowel met naald- als loofhout.

Voor het inventariseren van de nachtvlinders heb ik een viertal methoden toegepast. Op 21 avonden/nachten, verspreid over het seizoen, van begin april tot eind oktober, werd er met licht geïnventariseerd. Op zeven avonden werd er ook gesmeerd. Daarnaast werden er diverse wandelingen gemaakt waarop netvangsten van met name micro's werden gedaan. Overigens is dit niet een van de meest ideale methoden voor een golfterrein en zeker niet eentje die zo druk bezocht wordt als Lauswolt.....je begrijpt wel waarom! Tenslotte werd er twee keer naar mijnen gezocht.

Resultaten

Zoals in de inleiding al geschreven werd, was het doel van de inventarisatie het verkrijgen van een beeld van de in het gebied aanwezige nachtvlinderfauna. De lijst van waargenomen soorten, binnen deze inventarisatie, is nog lang niet de complete lijst van soorten die in het gebied aanwezig zullen zijn. Daarvoor zal meer onderzoek noodzakelijk zijn. De spreiding van het veldwerk over het seizoen is daarbij van belang. In de soortenlijst zullen diverse soorten ontbreken die juist in het (vroeg) voorjaar actief zijn. De (weers)omstandigheden in deze periode van 2013 waren bijzonder slecht, waardoor toen relatief weinig veldwerk uitgevoerd werd.

Toch is het vooraf gestelde doel behaald. Tijdens het veldwerk zijn maar liefst 523 soorten nachtvlinders vastgesteld in het terrein van de golfclub! De verdeling over de micro- en macro-nachtvlinders is als volgt:

- macro-nachtvlinders 299 soorten
- micro-nachtvlinders 224 soorten

Verdeling aantal soorten per familie

De nachtvlindersoorten die waargenomen zijn, kunnen worden ingedeeld in 41 verschillende families.

Binnen de micro-nachtvlinders gaat het om 28 families. Van 19 families zijn 1, 2 of 3 soorten waargenomen. De andere families vertegenwoordigen een groter soortenaantal. De families met het grootste aantal waargenomen soorten betreffen de Tortricidae (bladrollers; 71 soorten) en Pyralidea (grasmotten; 44 soorten). Van de Gracillariidae (steltmotten) en Gelechiidae (palpmotten) werden resp. 26 en 20 soorten waargenomen. Van de overige families werden 10 soorten of minder waargenomen.

Voor de macro-nachtvlinders geldt dat er vijf families zijn waarbinnen 1, 2 of 3 soorten waargenomen zijn. Van de Lymantriidae (donsvlinders), Nolidae (visstaartjes) en Sphingidae (pijlstaarten) werden resp. 5, 6 en 7 soorten

waargenomen. Van de Drepanidae (eenstaarten), Arctiidae (beervlinders) en Notodontidae (tandvlinders) werden wat meer soorten waargenomen, resp. 12, 14 en 18. De zoals gebruikelijk grootste families betreffen de Geometridae (spanners), met 106 soorten en Noctuidae (uilen), met 121 soorten. Het redelijk kleine verschil tussen het aantal spanners en uilen toont aan dat het om bosachtig terrein gaat, waarin de inventarisatie uitgevoerd werd. Spanners komen relatief meer voor in bosachtig terrein en uilen wat meer in openere terreinen.

Van de waargenomen soorten is een totaalijst gemaakt. Daarnaast is er een inventarisatiebestand gemaakt, waarin alle waarnemingen zijn verwerkt. Dit bestand bestaat uit 1573 records, waarbij iedere record een waarneming van een bepaalde soort op een bepaalde locatie en datum is.

Een aantal interessante soorten

In deze paragraaf wordt van een aantal waargenomen soorten een beknopte beschrijving gegeven. Voor de micro's gaat het om een drietal soorten die nieuw zijn voor Friesland. Van andere interessante soorten wordt alleen een opsomming gegeven. Ook bij de macro's wordt slechts van een klein aantal soorten een beknopte beschrijving gegeven, van de anderen alleen een opsomming.

Micro's

Caloptilia populetorum (witte berkenstelmtot) – nieuw voor Friesland

De familie Gracillariidae is een soortenrijke groep, bestaande uit verschillende genera. Van het genus *Caloptilia* werd in het gebied naast de algemene *C. elongella*, *C. alchimiella* en *C. stigmatella* ook een exemplaar van de zeldzamere *C. populetorum* waargenomen, op 17 augustus. Voor zover nagegaan kon worden betreft het hier een soort die nog niet eerder in Friesland waargenomen is. Het is landelijk bekeken geen zeldzaamheid, maar ook niet een algemeen waargenomen soort. Opvallend genoeg is de voedselplant van de monofage *C. populetorum* bepaald niet zeldzaam, nl. berk (*Betula spec.*). Het exemplaar werd op licht gevangen, op een plek waar een aantal forse berken in een bosrand staan.

Crassa tinctella (lichte zwamboorder) – nieuw voor Friesland

Op 19 juni werd op licht een exemplaar van de nog niet eerder in Friesland waargenomen *C. tinctella* waargenomen. De vlinder is landelijk bekeken zeldzaam en lijkt op de algemenere *Batia unitella* (zwamboorder). Er zijn een aantal onderscheidende kenmerken, waaronder de lichtere kleur van *C. tinctella* en het verschil in kleur van de voor en achtervleugels, bij *C. tinctella*. Bij *B. unitella* is de kleur van de voorvleugels vrijwel gelijk aan die van de achtervleugels. Rupsen van *C. tinctella* leven onder de schors van rottende takken en rottend hout van diverse soorten loofbomen, waaronder eik (*Quercus spec.*).



Caloptilia populetorum



Crassa tinctella



Teleiodes flavimaculella

Foto's op deze pagina: G.Tuinstra
Tekst: pagina 14 ,19 en 20



Eupithecia abietaria (spardwergspanner) *E. pulchellata* (vingerhoedskruiddwergspanner)



Leucodonta bicoloria (tweekleurige tandvlinder) *Odontesia carmelita* (berkentandvlinder)

Teleiodes flavimaculella (donkere maanpalpmot) – nieuw voor Friesland

Ook op 30 juni werd een exemplaar van *T. flavimaculella* gevangen. De soort is donkerder dan de veel algemener voorkomende (en ook in het gebied waargenomen) *T. luculella* (maanpalpmot). *T. flavimaculella* is eveneens een nieuwe soort voor Friesland en ook elders in Nederland wordt de soort zeer weinig waargenomen. Tamme kastanje (*Castanea sativa*) is de enige bekende voedselplant van deze soort. Mogelijk zijn ook beuk en eik voedselplanten van deze soort.

Overige interessante soorten die waargenomen werden zijn:

Nemophora ochsenheimerella (geogde langsprietmot)

Nemapogon clematella (satijnkroeskopje)

Phyllonorycter junoniella (vossenbesvouwmot)

Argyresthia glabratella (fijnsparpedaalmot)

Argyresthia semitestacella (beukenpedaalmot)

Elachista utonella (gevlekte zeggemineermot)

Epinotia granitana (tweestreepoogbladroller)

Epinotia pygmaeana (witvleugeloogbladroller)

Rhopobota ustomaculana (prachtbosbesbladroller)

Pammene albuginana (eikendwergbladroller)

Prochoreutis myllerana (glidkruidmot)

Anerastia lotella (helmgrasmot)

Crambus silvella (bruine grasmot),

Crambus uliginosellus (biezengrasmot)

Crambus ericella (heidegrasmot)

Opsibotys fuscalis (hengellichtmot)

Macro's

Eupithecia abietaria (spardwergspanner)

Op 5 juni werd het tweede Friese exemplaar van *E. abietaria* gevangen, in het gebied van de golfclub, toen de lamp opgesteld stond langs een bosrand met m.n. fijnspar, de voedselplant van de vlinder. Rupsen van *E. abietaria* leven in de kegels van fijnspar. Ook het eerste Friese exemplaar werd (enkele jaren geleden) in de Beetsterzwaagse bossen waargenomen. Elders in Nederland is *E. abietaria* een weinig waargenomen soort. Foto: blzd. 15

Eupithecia pulchellata (vingerhoedskruiddwergspanner)

Net als de vorige soort behoort ook *E. pulchellata* tot de bijzonder lastige groep van de dwergspanners, ook wel bloemspanners genoemd. Rupsen van veel soorten van het genus *Eupithecia* leven van de bloemen van bomen, struiken en kruiden. *E. pulchellata* is in Nederland een vrij zeldzame soort, waarvan tot voor kort aangenomen werd dat de vlinder alleen voorkwam in Zuid Limburg. Echter ook daarbuiten worden vooral de laatste jaren exemplaren waargenomen, verspreid over het land. In 2012 werd *E. pulchellata* voor het eerst in Friesland

waargenomen, te Oranjewoud (zie een eerdere Flinterwille). Op 5 juni werd een exemplaar van *E. pulchellata* in het gebied van de golfclub gevangen. Dit was op dezelfde avond en locatie als de vorige soort, *E. abietaria*. Er groeit vingerhoedskruid in de ondergroei en rand van het bos. Foto: blzd. 15

Een zeer fraaie tandvlinder (familie Notodontidae) is *L. bicoloria*. Het is een zeldzame soort in Nederland, die vrijwel uitsluitend voorkomt op de drogere zandgronden, o.a. in Zuidoost Friesland. Op 11, 19 en 30 juni en 3 juli werden in totaal maar liefst 12 exemplaren op licht gevangen, op diverse locaties in het gebied. Rupsen van *L. bicoloria* leven op berk. Foto: blzd. 15

Odontosia carmelita (berkentandvlinder)

Nog een soort van berk is de in Nederland behoorlijk zeldzame *O. carmelita*. De meeste waarnemingen van deze fraaie vlinder komen uit Drenthe, de Veluwe en Zuidoost Friesland, echter de vlinder wordt nooit in aantal aangetroffen. Dit was anders op 7 mei, toen in het gebied van de golfclub maar liefst 16 exemplaren op één avond op licht kwamen, op dezelfde plek als waar de eerder genoemde *Caloptilia populetorum* werd gevangen. Blijkbaar gaat het om een bijzondere locatie, mogelijk heerst er een bepaald klimaat. Eerder werden al twee exemplaren op licht gevangen, op 25 april, op een andere locatie in het gebied. Foto: blzd. 15

Lasiocampa quercus (hageheld)

Petrophora chlorosata (varensbanner)

Ennomos erosaria (gehakkelde banner)

Deileptenia ribeata (satijnen spikkelsbanner)

Jodis putata (Spaansgroene zomervlinder)

Eulithis populata (gewone agaatsbanner)

Thera firmata (hoekbanddennensbanner)

Eupithecia exigua (loofboomdwergbanner)

Eupithecia indigata (dennendwergbanner)

Eupithecia inturbata (esdoorndwergbanner)

Thaumetopoea processionea (eikenprocessierups)

Furcula bicuspis (berkenhermelijnvlinder)

Leucodonta bicoloria (tweekleurige tandvlinder)

Pechipogo strigilata (baardsnuituil)

Catocala sponsa (karmozijnrood weeskind)

Deltote deceptor (bonte marmeruil)

Deltote uncula (zilverhaak)

Xanthia aurago (saffraangouduil)

Conistra rubiginea (gevlekte winteruil)

Lithophane leautieri (coniferenuil)

Dichonia aprilina (diana-uil)

Blepharita satura (roestuul)

Rode lijst nachtvlinders

In 2013 is er een “Voorlopige rode lijst van macro-nachtvlinders” in Nederland verschenen (in het boek “Nachtvlinders belicht”). In de lijst worden alle Nederlandse macro-nachtvlindersoorten ingedeeld in een aantal bedreigingscategoriën. De volgende categorieën zijn van toepassing op de soorten die in het gebied van de golfclub waargenomen zijn. Tevens wordt in de opsomming hieronder het aantal soorten weergegeven die van toepassing zijn, voor het gebied:

- niet bedreigd 190 soorten (64,0%)
- gevoelig 24 soorten (8,1%)
- kwetsbaar 59 soorten (19,9%)
- bedreigd 22 soorten (7,4%)
- ernstig bedreigd 2 soorten (0,7%)

De eerder genoemde *O. carmelita* (berkentandvlinder) en de dwergspanner *Eupithecia exiguata* (loofboomdwergspanner) zijn de twee “ernstig bedreigde” soorten. Met name *O. carmelita* is opvallend, vanwege het grote aantal. Op een van de locaties waar *O. carmelita* werd gezien, werd ook de eerder genoemde *Caloptilia populetorum* (witte berkenstelmtot) gevangen. Blijkbaar een bijzondere plek!

Talrijkheid van soorten

Van verschillende van de eerder beschreven soorten zijn slechts één of enkele exemplaren waargenomen. Dat wil niet zeggen dat het bij die individuen blijft, ongetwijfeld hebben de meeste soorten daadwerkelijk een populatie in het gebied. Andere soorten komen in het gebied algemeen en in grote aantallen voor. Om hiervan een beeld te geven, is per macro-nachtvlindersoort een optelling gemaakt van het aantal exemplaren dat waargenomen is.

In totaal werden 8577 exemplaren waargenomen, verdeeld over de 299 soorten. In de volgende opsomming wordt een overzicht gegeven van het aantal exemplaren per soort, verdeeld in diverse aantalsklassen:

- 500 exemplaren of meer 2 soorten
- 250-500 exemplaren 3 soorten
- 100-250 exemplaren 14 soorten
- 50-100 exemplaren 21 soorten
- 25-50 exemplaren 30 soorten
- 10-25 exemplaren 65 soorten
- 5-10 exemplaren 53 soorten
- 2-5 exemplaren 66 soorten
- 1 exemplaar 45 soorten

De top vijf van de talrijkste soorten (grootste aantallen), is als volgt:

- *Protodeltote pygarga* (donkere marmeruil) 864 exemplaren
- *Noctua pronuba* (huismoeder) 510 exemplaren
- *Rivula sericealis* (stro-uiltje) 459 exemplaren
- *Atolmis rubricollis* (zwart beertje) 345 exemplaren
- *Eupithecia tantillaria* (fijnsparwergspanner) 277 exemplaren

Alle vijf soorten zijn landelijke algemeen tot zeer algemeen, maar toch zit er wel enig verschil in. *N. pronuba* (rups op kruidachtige planten en grassen) en *R. sericealis* (rups op grassen) zijn in heel Nederland algemeen, ook buiten de zandgronden. *P. pygarga* (rups op grassen) en vooral *A. rubricollis* (rups op (korst)mossen en algen op struiken en bomen) komen ook verspreid over vrijwel geheel Nederland voor, maar in verhouding wat meer op de zandgronden. Dit laatste geldt ook voor *E. tantillaria*, die echter nog meer aan de zandgronden gebonden is vanwege het voorkomen van fijnspar, de belangrijkste voedselplant van de rups van *E. tantillaria*. Het is dus niet vreemd dat *E. tantillaria* in de top vijf van in het gebied talrijkste soorten staat. Fijnspar is een algemeen voorkomende boomsoort in het gebied.

Bij een grovere indeling van aantalsklassen is het overzicht als volgt:

- 100 exemplaren of meer 19 soorten
- 10-50 exemplaren 116 soorten
- 1-10 exemplaren 164 soorten

Naast de vijf eerder genoemde (talrijke) soorten zijn er nog eens 14 soorten waarvan 100 of meer exemplaren werden waargenomen. Het gaat bij al deze soorten om landelijk algemene soorten. Wel zit er verschil tussen diverse soorten. *Macaria liturata* (gerimpelde spanner) bijvoorbeeld, is net zoals *E. tantillaria* gebonden aan naaldboomsoorten en daarmee voor een belangrijk deel gebonden aan de zandgronden. *Tholera decimalis* wordt ook verspreid over heel Nederland waargenomen, maar minder dan de meeste andere soorten. Dat deze soort zo hoog in de lijst (van talrijke soorten) staat, heeft te maken met de vangst van zo'n 140 exemplaren op 24 augustus, een uitzonderlijk aantal voor deze soort, die normaliter in veel kleinere aantallen waargenomen wordt.

Andere waarnemingen

Tijdens het veldwerk in het gebied van de golfclub werden vrijwel altijd ook vleermuizen waargenomen. In de schemering, aan het begin van de avond, wanneer de eerste nachtvlinders begonnen te vliegen, maar ook daarna. Met regelmaat werden de hele avond en nacht door vleermuizen waargenomen in de omgeving van de lamp. Om welke soorten het gaat is niet geheel duidelijk, het zullen er meerdere zijn. Het is de moeite waard om nader onderzoek uit te voeren naar het voorkomen van vleermuizen. Het terrein biedt niet alleen plek aan veel

vleermuizen vanwege het aanbod aan voedsel (m.n. nachtvlinders), maar ook vanwege de uitgestrektheid en de aanwezigheid van oude bomen met holten (in bv. lanen), die verblijfplaatsen bieden aan vleermuizen.

Tijdens het nachtelijke veldwerk werden niet alleen vleermuizen gezien, maar ook diverse (bijzondere) vogelsoorten die 's nachts actief zijn. Met grote regelmaat werd de bosuil (*Strix aluco*) roepend waargenomen en een enkele keer werd een kerkuil (*Tyto alba*) of ransuil (*Asio otus*) gezien.

Aan de zuidrand van het gebied werden tijdens het nachtelijke onderzoek kwartel (*Coturnix coturnix*) en waterral (*Rallus aquaticus*) waargenomen. De kwartel riep van enige afstand, waarschijnlijk vanuit de graslanden aan de overkant van het Koningsdiep. De waterral riep vanuit de dichte oevervegetatie op de noordoever (dus grenzend aan de golfbaan), bij de Kettinglaan.

Diverse keren werden 's nachts roepende groene kikkers (*Rana esculenta* complex) waargenomen. Eenmalig werd een hazelworm waargenomen, overdag, langs de meest oostelijke golfbaan, temidden van de aldaar groeiende rode bosbesvegetatie.

De enige waargenomen dagvlindersoort die de moeite waard is om even apart te noemen, is *Callophrys rubi* (groentje). Van deze soort werd een aantal exemplaren waargenomen, vrijwel op dezelfde plek als waar de hazelworm werd gezien.

Ook enkele waargenomen plantensoorten zijn de moeite waard om even te noemen. In het soortenrijke vochtige grasland langs het Koningsdiep werd een orchidee waargenomen. Het is niet duidelijk welke soort het betrof. In de moerasvegetatie langs het Koningsdiep groeit op verschillende plekken grote boterbloem (*Ranunculus lingua*). Langs dezelfde baan, maar dan aan de noordzijde, tegen de bosrand, is een interessante vegetatie aanwezig met bv. stekelbrem (*Genista anglica*), zonnedauw (*Drosera* spec.) en moeraswolfsklauw (*Lycopodiella inundata*).

Van de inventarisatie in het terrein van de Golf- en Countryclub Lauswolt is een verslag geschreven. Degenen die daar in geïnteresseerd zijn kunnen dit (digitaal) krijgen. Stuur me een e-mail, dan stuur ik het verslag retour!

De Sleedoornpage rond Wolvega Siep Sinnema

Op maandag 27 januari zijn we weer op zoek gegaan naar eitjes van de Sleedoornpage. Er werd gezocht door een groep van 8 mensen (Sicco Ens van de Vlinderstichting, Jaap Schelvis, Andries van de Veen, Gerrit Tuinstra, Wiebe Poppe, Gerard Bergsma, Sake Roodbergen, Siep en Jannie Sinnema), eerst op het terrein van de ijsbaan van Wolvega. In augustus vorig jaar hadden we al geconstateerd dat een groot deel van de Sleedoornbeplanting was weggemaaid. Het geplande overleg met het ijsbaanbestuur over de manier van snoeien, dat in de herfst gepland was, bleek dus zinloos, het kwaad was al weer geschied. We waren daardoor vrij snel klaar met zoeken. In totaal werden er 24 eitjes gevonden. Pleister op de wonde was de heerlijke koffie, die door een ijsbaanbestuurder voor ons werd